

Halász Iván¹

A régi magyar közigazgatás a korabeli szlovák szépirodalomban

A modern szlovák irodalom abban a hosszú 19. században (1789–1914) született, amikor a szlovák nemzet döntő része a történelmi Magyarországon élt, és annak szerves részét alkotta. Igaz, különösen a szlovák evangélikusok a reformáció óta szorosan kötődtek a cseh kultúrkörhöz is, illetve a felvilágosodás kori német tudomány hatása alatt hamar megfogalmazódtak a szlovák nemzeti ideológia tágabb szláv kötődései és ambíciói is. Azonban nemcsak az irodalom, hanem az egész szlovák kulturális, politikai és társadalmi mentalitás alapvetően a magyarországi (*hungarus*) keretben formálódott. Ennek egyik fontos részét, illetve alrendszerét alkotta természetesen a közigazgatás is.

Itt azonban némileg pontosítani kell a jelen írás címét. A szlovák nyelv ugyanis régóta következetesen különválasztja a *magyar* és a *magyarországi* fogalmakat. Az 1918 előtti Magyarországot következetesen *Uhorskónak* nevezi, szemben az 1918 utáni *Madarskóval*. Fontos megjegyezni, hogy nem utólagos mesterséges konstrukcióról van szó, hanem olyan terminológiáról, amely már a 19. század előtt is létezett. Semmiképpen nincs szó az államalapítás „ómagyar” gyökereinek szlovák tagadásáról, hiszen az *Uhor* kifejezés tulajdonképpen az *ugor* szóból alakult ki, és sokáig párhuzamosan jelentette az etnikai magyarokat és a régi Magyarország különböző nemzetiségű lakóit.

Az etnikai kicsengésű *Madár* és a multietnikus értelmű *Uhor* fogalmak következetes szétválasztása leginkább a 19. században vált divattá. Ez a divat viszont egyúttal megkönnyítette a szlovák nemzeti mozgalom tagjai számára azt, hogy állami/állampolgári (akkoriban inkább honfiúi) értelemben *Uhornak*, azaz *hungarusnak* érezzék magukat. A probléma főleg akkor kezdődött, amikor a polgári modernizáció kezdete után és különösen a dualizmus idején az eredetileg etnikailag semleges magyarországi keretet a magyar nemzetállami törekvések csak a magyar etnikum számára kezdték kisajátítani. A *magyar/hungarus*

¹ Tanszékvezető egyetemi tanár, Nemzeti Köszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Alkotmányjogi és Összehasonlító Közjogi Tanszék. Kapcsolat: halasz.ivan@uni-nke.hu.

(*maďarský/uhorský*) fogalompár összemosása vagy éppen ellenkezőleg, szétválasztása elsőrangú politikum lett.²

Ez a terminológiai probléma, illetve konstrukció kivetíthető a közigazgatásra és annak irodalmi megjelenítésére is. Egy szlovák ajkú árva megyei, turóci vagy lipitói kisnemes a maga tört latinságával ugyanis a 19. századi eleji magyarországi (*hungarus*) közigazgatásban még bennfentesnek érezhette magát. Ami az egyszerű népet illeti, azt pedig a történelem során rendszerint nem kérdezték meg, hogy jól érzi-e magát. Ugyanezen otthonos érzés eléréséhez azonban a dualizmus kori közigazgatásban már magyar identitással kellett rendelkezni. Azaz az előbb említett kisnemes, honorácior vagy kispolgár hivatalnok unokája akkor lehetett bennfentes az igazgatási rendszerben, ha közben legalább látszólag elmagyarosodott. Az akkori állami és megyei közigazgatás ugyanis már nem *hungarus* magyarországi volt, hanem nemzeti magyar. Alább főleg azokat az emblematisz szlovák írókat mutatjuk be, akik közigazgatási hivatalt vállaltak (esetleg más módon kerültek közel a közigazgatáshoz), és ez kisebb-nagyobb mértékben visszatükröződött a munkásságukban is.

A szlovák irodalomtörténészek a modern szlovák irodalom egyik legelső alkotásának Jozef Ignác Bajza (1755–1836) későbbi pozsonyi kanonok *Az ifjú René kalandjai és tapasztalatai* című regényét tekintik, amelynek első része 1784-ben jelent meg.³ A regényt a szerző még a saját maga alkotta nyelven írta meg. Anton Bernolák (1762–1813) szlovák nyelvújító csak néhány évvel később teremtetette meg az első kodifikált irodalmi nyelvet a Nagyszombat környéki nyugatszlovák nyelvjárásra alapozva.⁴ Igaz, ezt a nyelvváltozatot csak a szlovák katolikusok kezdték használni, az evangélikusok többnyire a helyi szlovák szavakkal teletűzdelt cseh nyelvre tekintettek liturgikus és szépirodalmi nyelvként, tudományos műveiket ugyanis többnyire latinul, majd németül írták. A katolikus és az evangélikus szlovákok végül az 1840-es években békültek ki és fogadtak el egy új, immár közös irodalmi nyelvet, amely alapjául a középszlovák dialektus szolgált. Ez lett a mai hivatalos és irodalmi nyelv alapja. Bajza regényének első része a közel-keleti részekben játszódik, a második részben jár a szlovákok között, és találkozik különböző rendű és rangú emberekkel (nemesekkel, papokkal, zsidókkal stb.).⁵

² Ezekről a kérdésekről lásd Milan Majtán: *Az Uhor és a Maďar szó a régi szlovák nyelvben*. In Ábrahám Barna (szerk.): *Magyar–szlovák terminológiai kérdések*. Piliscsaba–Esztergom, PPKE BTK, 2008. 43–49 és Szelestei N. László: *Hungarus – Hungaricus / Magyarországi – magyar. Közös múltunk és a magyar nyelv*. In Ábrahám Barna (szerk.): *Magyar–szlovák terminológiai kérdések*. Piliscsaba–Esztergom, PPKE BTK, 2008. 50–54.

³ Valér Mikula et al.: *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava, Ústav slovenskej literatúry SAV – Kalligram, 2005. 57–59.

⁴ Mikula et al. (2005): i. m. 88–89.

⁵ Jozef Ignác Bajza: *Príhody a skúsenosti mládenca Reného*.

Anton Bernolák fellépése nyomán komoly irodalmi fellendülés kezdődött, és különösen a katolikusok kezdtek aktivizálódni. Ez az időszak nagyjából egybeesett a szlovák irodalmi klasszicizmussal, amelynek egyik központja éppen Pest-Buda volt. Itt élt és alkotott Ján Kollár (1793–1852) evangélikus pap és költő, aki a szláv kölcsönösséget hirdető, mozgósító erejű költeményeivel vált híressé az egész szláv világban.⁶ A korabeli magyar közvélemény a pánszlávizmus egyik fő apostolát látta benne.⁷ 1848/1849-ben viszont lojális marad a Habsburgokhoz, akik aztán a lelkes szlovák lelkészt és szláv költőt bécsi egyetemi katedrával jutalmazták meg. Emellett a bécsi kormány szlovákügyi tanácsadója is lett. Ezeket az új posztokat azonban a korán bekövetkező halála miatt csak rövid ideig töltötte be. A műveiben emiatt ennek nem is nagyon maradhatott nyoma.

Komolyabb és tartósabb hivatali karrierrel rendelkeztek azok a – többnyire jogász végzettségű – helytartó tanácsi hivatalnokok és egyetemi oktatók, akik már a reformkor előtt telepedtek le Budán vagy Pesten. Martin Hamuljak (1789–1859)⁸ Árva megyében született, ahol az apja váruradalmi felügyelő volt. Középiskolai és pozsonyi jogakadémiai tanulmányok után először ő is uradalmi tisztviselő lett, röviddel ezután már a helyi főispán titkára volt, majd 1812-ben a bécsi székhelyű Magyar Udvari Kancellária hivatalnoka lett. Innen hamar átkerült Pestre a királyi kúriához, ahonnan a budai székhelyű Helytartótanácsához igazolt át. Az 1853-ban bekövetkezett nyugdíjazásáig dolgozott a különböző központi hivataloknál. Magánemberként aktív volt a helyi szlovák kulturális és irodalmi életben, próbálta egy platformra hozni a szlovák evangélikusokat és katolikusokat, illetve többedmagával felekezeti közti szlovák irodalmi egyesületet is szervezett a fővárosban. Neki is voltak szlovák nyelvű szépirodalmi próbálkozásai, de azokban nem reagált a hivatalnoki karrierje során szerzett impulzusokra és élményekre.

Ugyanezekben a körökben volt aktív a zsolnai születésű Anton (Antal) Ottmayer (1796–1870 körül), aki 1817-ben abszolválta a pesti jogi kart, ahol később egyetemi tanárként működött. Egy ideig dékán is volt, majd ügyvéd. Hamuljakkal közösen ő is egyik fő kezdeményezője volt a szlovák irodalmi egyletnek. A bányajogi, váltójogi és statisztikai szakműveit latinul, németül és kisebb részben magyarul írta, a biedermeier jellegű szépirodalmi műveit azonban cseh-szlovák nyelven alkotta meg. E művekben nem tükröződött jogász és egyetemi tanári mivolta.⁹

⁶ Mikula et al. (2005): i. m. 286–289.

⁷ A pánszlávizmus történetét lásd Rátz Kálmán: *A pánszlávizmus története*. Budapest, Lucidus, 2000. (A könyv az 1941. évi kiadás reprintje.)

⁸ Mikula et al. (2005): i. m. 188.

⁹ Ottmayer Antalhoz lásd: <https://bit.ly/3eCSj07>.

Ebből a generációból és körből meg kell még említeni Ján Hlaváčot (Hlavács) (1798–1868), aki 1849 után az egyik legfőbb szlovák származású *schwarzgelb*¹⁰ hivatalnok volt. Kissároson született köznemesi származású hivatalnok, a kassai jogakadémián tanult jogot, aztán Kassán lett ügyvéd, majd kamarai uradalmi tisztviselő, 1849 után pedig az eperjesi táblabíróság főügyésze. 1861-ben Sáros megye királyi biztosa, de 1864-ben nyugdíjazták. Eperjesen érte a halál. Korábban nem volt különösebben aktív a szlovák közéletben, de 1849-ben Stadion őt is beemelte a kormány szlovákügyi tanácsadói közé. Különböző javaslatokat tett a szlovák nemzet és nyelv magyarországi egyenjogúsága érdekében. Eleinte nem kérdőjelezte meg Magyarország területi integritását, később azonban el tudott képzelni egy önálló szlovák koronatarományt. A reformokat a császári rendeletektől és manifesztumoktól remélte. Sáros megyében igyekezett bevezetni a szlovák nyelvű ügyintézkést. Irodalmilag azonban nem volt aktív, az élete vége felé pedig lovaggá ütötték.¹¹

A következő irodalmi generáció, amelyet a szellemi vezetőjük és mentoruk után Ľudovít Štúr (1815–1856) nemzedéknek is neveznek, a szlovák romantizmus gerincét alkotta.¹² Bár a tagjainak többsége evangélikus lelkész vagy tanár volt, ebben a csoportban is találunk jogász végzettségű személyeket, akik közül az 1849 és 1859 közötti Bach-korszakban, illetve később többen hivatalt is vállaltak. A modern szlovák nemzeti ideológia alappillérei döntően ehhez a nemzedékhez kötődtek. Ez volt az a csoport, amely már kifejezetten politikai jellegű programot is megfogalmazott a szlovákok számára, és azt 1848/1849-ben fegyverrel a kezében is megpróbálta megvalósítani – éppen az akkori első felelős magyar kormánnyal szemben.

E nemzedék legtehetségesebb prózaírója Ján Kalinčiak (1822–1871) tanár volt, aki anyai ágon a Ruttkai köznemesi családból származott.¹³ Leginkább a romantikus hangulatú történeti prózában volt erős, de a legismertebb regénye már realisztikus vonásokkal rendelkezett. A magyarra *Tisztújításnak* vagy *Restaurációnak* fordított kisregényében plasztikusan, hitelesen és egyben humorosan írta le két köznemesi klán hatalmi vetélkedését egy kitalált nevű,¹⁴ de tipikusnak mondható felföldi vármegyében. A regény cselekménye a reformkorban játszódik, és az akkori vármegyei tisztújításra koncentrál. Hatalmon a Besenyovszky család emberei voltak, akiket ki akartak szorítani a Potocky

¹⁰ A szabadságharc után hivatali tisztséget vállaló magyarok gúnyneve.

¹¹ Vladimír Mináč et al. (szerk.): *Slovenský biografický slovník*. II. (E–J). Martin, Matica slovenská, 1987. 334.

¹² Mikula et al. (2005): i. m. 548–551.

¹³ Mikula et al. (2005): i. m. 268–270.

¹⁴ Szlovákul *Záhorská stolica*, magyar fordításban Záránd vármegye.

klán hívei. A szerző következőképpen vezette be olvasóit a vármegye urambátyám jellegű politikai és igazgatási viszonyaiba:

„Ádám úrnak nem volt ínyére ez a tréfa; sokat adott a nemesség jóindulatára, különösen a Besenyovszkyakéra meg Levickyékére, a megye két legnagyobb családjára, akik legalább négyszáz szavazatot jelentettek, így hát sok függött tőlük, ha célt akart elérni. Jól tudta, hogy csak azért tarthatta magát ilyen sokáig a megyében, mert maga is Besenyovszky volt, nővérét pediglen egy Levicky bírta feleségül s így mindkét család érdekében állott, hogy közülük válasszák a megye fejét. Ezért lett Levicky Istvánból is azomód esküdt, alig hogy végzett nagybátyjánál a patvaristáskodással és a megszabott ideig csörgette Pest városában a jurátusi kardot, míg a megérdemelt diplomát megkapja; akkor aztán mindjárt esküdtet faragtak belőle, egy évre rá pediglen szolgabíró, több idő uraság ellenkezésére, akik már esztendőik sora óta úgy várták a szolgabíróságra, mint a zsidók a Messiásra, közben alaposan nyakára hágtak a pénzüknek, s el is adósodtak. Istvánnak pedig egy huncut petájkába sem került az egész móka.”¹⁵

A regnáló alispán egyébként annak idején hasonló pályát futott be: az ügyvéd-kedés után főszolgabíró lett, majd alispán.¹⁶ A tisztújítás után viszont jelentősen megváltozott a vezető garnitúra, ellentétben a mögötte álló társadalmi viszonyokkal. Az új vicispán/alispán ugyanis sok intrika után a fiatal Levicky István lett, amit főleg a váratlanul megkötött Levicky–Potocky-paktumnak köszönhetett. A Besenyovszkyak pedig hoppon maradtak. A választásokat hosszú pereskedés követte. Végül a helyzet egy újabb köznemesi Besenyovszky–Levicky friggyel zárult le, amely nagyjából kibékítette a vetélkedő klánokat, és új egyensúlyt teremtett a vármegyében. Az előző öreg alispánt pedig Budára hívták „konziliáriusnak”.¹⁷ Efölötti örömeiben megengedte, hogy a lánya hozzámenjen az átpártolt volt helyetteséhez. A Potocky klán fejét is Budára hívták a hétszemélyes táblához. Ezzel a régi családok fiatalabb nemzedéke átvehette a hatalmat.

A regény tele van tűzdelve latinus fordulatokkal és a régi köznemesi beszédmód példáival. A szerző jól ismerte ezt a miliőt, hiszen az édesanyja is abból származott, és gyerekkorában sokat mesélt neki erről a világról. A 19. századi szlovák irodalomban nem Kalinčiak volt egyetlen ilyen társadalmi háttérű író. Hasonló közegből érkezett Jonáš Záborský (1812–1876), Janko Jesenský (1874–1945), vagy a legnagyobb szlovák költő, Pavol Országh Hviezdoslav (1849–1921) is. A köznemesi és választási téma, főként az országgyűlési választások gyakran visszatérő motívumává váltak a szlovák realista irodalomnak.

Az aktív és öntudatos szlovák nemzeti aktivisták azonban az elmagyarosodó közéletű Magyarországon csak viszonylag rövid ideig tudtak elhelyezkedni a köz-

¹⁵ Ján Kalinčiak: *Restauráció*. Bratislava, Csehszlovákiai Magyar Könyvkiadó, 1953. 20.

¹⁶ Kalinčiak (1953): i. m. 21.

¹⁷ Konziliárius – latin: *consiliarius* (tanácsos).

igazgatásban. Főleg a rövid Bach-korszakban és az utáni néhány évben történt ez így. A szlovák romantikus irodalom vezérkara ugyanis 1848/1849-ben végül is a Habsburgok mellett sorakozott fel, mert félt a magyar nemzeti liberalizmus magyarosító törekvéseitől. Komolyabb kivételt csak az előbb említett Kalinčiak képviselt, aki semleges próbált maradni a magyar és a szlovák nacionalizmus harcában. Többen viszont nemcsak politikailag, hanem fegyverrel a kezükben fordultak szembe a pesti kormánnyal, és különböző tiszti rangokat viseltek az osztrákok oldalán harcoló szlovák önkéntes hadtestben. Ebből a körből kerültek ki azok a hivatalnokok, akik különböző közép- és felső-közép hivatali pozíciókat töltötte be az 1849 után berendezkedő közigazgatásban.

Ez a lehetőség főleg azoknak adódott, akik jogakadémiai végzettséggel rendelkeztek. Tipikusan ilyen volt a szintén köznemesi származású Štefan Marko Daxner (1822–1892) és a szabó családból származó Ján Francisci-Rimavský (1822–1905). Mindketten Gömörben születtek, és Eperjesen tanultak jogot. 1848-ban a magyar bíróságok mindkettejüket halálra ítélték, aztán a császáriak kiszabadították és a szabadságharc végén a szlovák önkéntes hadtest századosai lettek. Ezek után érthető, hogy tisztséget vállaltak az új közigazgatásban. A pesti ügyvédi vizsgával is rendelkező Daxner először a Gömör-Kishont megye komisszárijának helyettese volt, majd a nagykallói vármegyei bíróság tanácsosa, majd Gömör-Kishont megye második alispánja. 1865-től kezdve a debreceni váltóbíróság esküdtbírája volt. 1872-ben végleg visszavonult a családi birtokra.¹⁸ Francisci-Rimavský már 1847-ben a Gömör megyei alispán gyakornoka volt, aztán 1850 és 1853 között Zólyom megye tisztségviselője, 1853 és 1859 között Debrecenben volt megyei biztos, majd Nagyváradon egy ideig a helytartósági tanácsos. Az 1860-as években a budai királyi Helytartótanács mellé került. 1864 és 1865 között lipcsei ispán volt, végül a kiegyezés után nyugdíjazták.¹⁹

Daxner és Francisci-Rimavský aktívan részt vett a különböző szlovák memorandumok megfogalmazásában, különösen azok jogi részeinek a megszerkesztésében. Nagyon fontos volt számukra legalább a területi autonómia elérése, de ideálisabb megoldásnak tartottak a Magyar Királyság nemzetiségi alapú föderalizálását vagy egy önálló szlovák koronataromány Ausztrián belüli létrehozását. Szépíróként kevésbé voltak sikeresek, noha voltak ez irányú próbálkozásaiak. Roppant érdekesek viszont a visszaemlékezéseik és publicisztikájuk.

Szépírói műveikben nem szenteltek nagy teret a közigazgatás ábrázolásának, Francisci-Rimavský viszont hátrahagyott egy nagyon érdekes önéletrajzt,²⁰ amely sokat elárul ezen szűk hivatalnokréteg sorsáról és gondolkodásáról. Ebből

¹⁸ Vladimír Mináč et al. (szerk.): *Slovenský biografický slovník. I. (A–D)*. Martin, Matica slovenská, 1986. 452.

¹⁹ Mináč et al. (1987): i. m. 115.

²⁰ Ján Francisci-Rimavský: *Vlastný životopis*.

egyrészt kiderült, hogy miért volt akkoriban oly kevés hivatalviselésre képes öntudatos szlovák, másrészt az is, hogyan viszonyult hozzájuk az osztrák adminisztráció. A fő probléma az volt, hogy évszázadokon keresztül csak a köznemesség volt az a réteg, amely a hazájának úgy-ahogy adni tudott felkészült hivatalnokréteget. A soraiban nagyszámú szlovák ajkú ember volt, de egyrészt túlzottan erősen élt bennük a *hungarus* patriotizmus ahhoz, hogy szakítsanak a történeti alkotmány kereteivel és esetleg a modernebb – Francisci-Rimavský szerint demokratikusabb – osztrák adminisztrációhoz csatlakozzanak. Sőt, ahol csak lehetett, ott akadályozták annak munkáját. Másrészt azt is nehezen viselték, hogy 1848-ban elvben a parasztok jogilag egyenrangúak lettek velük, amely trenddel sokáig nem akartak közösséget vállalni.

Saját magát és a hozzá hasonló gondolkodású tisztviselőket Francisci-Rimavský demokratáknak tartotta. A közigazgatásban 1849 őszén helyezkedett el, miután feloszlatták a szlovák önkénteseket. A hadtest gömöri tagjai együtt indultak haza. Útközben megálltak Besztercebányán, ahol éppen formálódott Zólyom vármegye adminisztrációja, amelyben sok szlovák vett részt, sőt, egy ideig helyben szlovák nyelvűvé is sikerült tenni (a belső hivatali nyelv a német maradt). A szerző itt megyei expedítori pozíciót kapott, amely éppen nem volt betöltve. Később vármegyei titkár lett. Bár Francisci-Rimavský írásban soha nem bánta meg a hivatalnoki karrierjét, sőt, a Zólyom megyei közigazgatás ideiglenes elszlovákosítását személyes sikerének is tartotta, azt nem tagadta, hogy miután az osztrák hatóságok véglegesítették őket a közszerződési jogállásukban, többnyire a nem szlovák vidékekre helyezték őket. Őt személy szerint a színmagyar Debrecenbe, Daxnert a hasonló jellegű Nagykállóba, másokat keleti határszéli Ungvárra vagy az ország déli részébe. Azt is látta, hogy az új rendszer Magyarországon is inkább a kipróbált és gyakorlatias osztrák-német és cseh hivatalnokokra akar támaszkodni, nem pedig a tapasztalatlan, de lelkes szlovák nemzeti érzelmű tisztviselőkre.²¹

A szlovák romantikus írói nemzedékből a szabadságharc utáni közigazgatásban helyezkedett el a hajdanvolt legradikálisabb (néha az általa nagyra becsült Petőfi Sándorhoz hasonlított) szlovák forradalmi költő, Janko Kráľ (1822–1876) és Ludovít Kubáni (1830–1869) is. Mindkettőjüknek volt némi korábbi adminisztratív tapasztalata, bár a jogi képesítést nem szerezték meg. Kráľ 1849-ben balassagyarmati kormánybiztos lett. Aztán állami hivatalnokként különböző helyeken szolgált, de ebben a hivatásban nem lelte örömét. Többnyire alacsony pozíciókat töltött be, és 1867 után őt is eltávolították a közigazgatásból.

Az előbb felvázolt szlovák érzelmű hivatalnokréteg 1861 után is egy darabig még meg tudta őrizni a pozícióit, de fokozatosan visszaszorították őket. Ez a folyamat aztán felgyorsult az osztrák–magyar kiegyezés után. A dualizmus idejéből,

²¹ Francisci-Rimavský: i. m.

apró kivételektől eltekintve, már nem ismertek olyan esetek, hogy valaki a szlovák nemzeti mozgalom és irodalom aktív tagjaként a magyar hivatali karrierjével is büszkélkedhetett volna. Nyilván voltak szlovák származású hivatalnokok, ám ők fokozatosan elmagyarosodtak, vagy nem nagyon exponálták magukat a szlovák irodalomban. A szlovák nemzeti érzelmű jogászok pedig szinte kivétel nélkül ügyvédként helyezkedtek el. 1918 után viszont ők alkották az új csehszlovák állam főispáni karának a gerincét, sokan kaptak állást a központi igazgatásban és igazságszolgáltatásban is. De ez már egy másik állam és másik korszak volt.

A kevés kivétel közé tartozott a már említett legnagyobb hatású szlovák költő, Pavol Országh Hviezdoslav.²² Pályafutása nagyobb részét ügyvédként töltötte el, rövid ideig alacsonyabb beosztású járási bíróként is működött. A legtöbb olyan szlovák tisztviselő, akik legalább magánkörben és társadalmi kapcsolataikban nem félték exponálni szlovák származásukat, Budapesten működött, ahol a központi hivatalokban dolgoztak. Közülük a legismertebb a jogász és nyelvész végzettségű Samo Czambel (1856–1909) volt, aki sokáig a miniszterelnökség, majd a belügyminisztérium jogszabályfordító osztályán dolgozott. Ő azonban tulajdonképpen hivatalból volt szlovák. A minisztériumi ösztöndíjakkal és egyéb támogatásokkal kutatta a szlovák nyelvészetet, és nem is hiába, hiszen a szlovák nyelv mai hivatalos változatának a nyelvtana döntően Czambel munkásságához kötődik. Rajta kívül más – hasonló profilú és beosztású – „hivatalos tótok” is éltek a fővárosban, például Adolf Pechány, Karol Čecotka (vagy inkább Csecsotka Károly) és mások.²³ Voltak köztük olyanok is, akik irodalmilag is aktívak voltak, de a közigazgatásról nem nagyon írtak szabadidejükben.

A városi és megyei közigazgatással legtöbbet talán a szlovák irodalmi realizmus alapítója és egyben politikailag egyik legellentmondásosabb személyisége, Svetozár Hurbán Vajanský (1847–1916) foglalkozott.²⁴ Jozef Hurbannak, a romantikus nemzedék egyik vezéralakjának és az 1848/1849. évi szlovák fegyveres felkelés főszervezőjének a fia volt. A családneve tehát vörös posztó volt a korabeli magyar közvélemény szemében. A Vajanský az írói neve volt, amely néven a politikában is ismert lett. Ugyan soha nem került be a parlamentbe, de az írásaiért sajtóperekben háromszor is börtönbe küldték a korabeli magyar bíróságok. Egy időben az oroszbarát, antikapitalista és antiszemita szlovák nemzeti konzervatív tábor fő képviselőjének számított. Jogi végzettsége révén a polgári pályafutását ő is ügyvédként kezdte, de később hivatásos újságíró és lapszerkesztő

²² Mikula et al. (2005): i. m. 228–230.

²³ Az utóbbi kettő aktív volt a Horthy-korszakban is – egyikük a kormány fő szlovák nemzetiségi szakértője, másikuk a külügyminisztérium cseh és szlovák sajtófigyelője. Mindketten szlovák származásúak voltak, de legalább politikailag teljesen elmagyarosodtak. Ez nem akadályozta meg őket kisebb szlovák irodalmi művek létrehozásában.

²⁴ Mikula et al. (2005): i. m. 593–595.

lett, ami közelebb állt a természetéhez. Nagyon sajnálta a szlovák ajkú kisnemes-ség elmagyarosodását, és sokat foglalkozott e politikailag és igazgatásilag tapasztalt réteg visszaszerzésének ötletével. Írásaiban a magyaroknál csak a zsidókat ostorozta jobban, de náluk is jobban gyűlölte a szlovák renegátokat, akik sokszor éppen a hivatali karrierjük érdekében hagyták el a nemzetiségüket. A hivatalok korrupt működésének és lélekölő légkörének az ábrázolása emiatt viszonylag gyakori motívum a prózai műveiben. Vajanský kívülről ugyan, de ügyvédként viszonylag jól ismerte ezt a közeget.

A köznemesség visszaszerzésének esélyeit latolgató *Száraz ág* (*Suchá ratolesť*) című regényében például bemutatta, hogy az általa negatívan ábrázolt gátlástalan kapitalista vállalkozó, nemzetieskedő hivatalnoki és korrupt ügyvédi réteg szövetsége hogyan próbálta pereskedéssel és bürokratikus elnyomással tönkretenni a főhősét. Ahhoz jól jöttek azok a felemás és kusza jogi és közigazgatási viszonyok, amelyek az 1860-as években kialakultak Magyarországon.

„Burjánzott az önkényeskedés, amelyet a szabadság első napsugarai is fűtöttek. A szigorú német szabályok után bekövetkezett adminisztratív és igazságszolgáltatási káosz. Olyan interregnum, amelyben két rendszer gabalyodott össze. Ez volt a szolgabíró-ságok időszaka, amikor a páros napokon minden ügyet X ügyvéd nyerte meg, de a páratlan napokon Y ügyvéd tarolt. Azok az idők, amikor egy népszerű ügyvéd azon a napon, amelyen beadta a keresetét, megkapta nemcsak a tárgyalási időpontot és idézést, hanem már-már a kész ítéletet is. Érthető, hogy felek meghívást sem kaptak. A végrehajtások azonban mentek mint a karikacsapás. Csak a személyes bátorság tudta megvédeni vagyont és a személyt is.”²⁵

Egyébként ebből a regényből sem hiányzott a magyarországi választások bemutatása – a szerző először bemutatta a régi nemesi vármegyei választásokat, de a regény vége felé már az újfajta országgyűlési választásokra is kitért.²⁶

Egy másik regényében (*Gyökér és ágak / Koreň a výhonky*) Vajanský megpróbálta leírni a hanyatló felföldi városkák életét. A korrupt és ügyeskedő városi igazgatást a kitalált nevű Rohovban Dünnegel jegyző képviselte. A szerző itt sajnálkozott, hogy eltűnt a régi városi patríciusi mentalitás, amely ugyan kissé korlátozott volt, de legalább nem volt korrupt, és a kisvárosi körülmények is az átláthatóságra ösztönözték. „Az új alkotmányos éra azonban feltöltötte a várost hivatalnokokkal, egyéb gazemberekkel és azzal a bagázssal, amely azon emberek nyomában járt, akik egyik napról a másikra éltek.” Ebben az idézetben felszínre törtek a szerző antibürokratikus érzelmei, amelyek azonban nem annyira a bürokráciát magát kifogásolták, hanem inkább annak élősködő jellegét. Ezenkívül részletesen leírta,

²⁵ Ján Hurban Vajanský: *Suchá ratolesť*. Bratislava, Tatran, 1976. 15.

²⁶ Hurban Vajanský (1976): i. m. 34–37 és 227–251.

hogyan a városi vezető réteg hogyan gyarapodott a hazafiság jelszavai alatt, az ellenzék pedig hogyan igyekeztek ellehetetleníteni a pánszlávizmus vádjával.²⁷

A szlovák irodalmi realizmus egyik leginkább „falusias”, azaz a vidéki evangélikus paplakok és ügyvédi irodák miliőjét elhagyó írója Martin Kukučín (1860–1928) volt (polgári néven Matej Bencúr).²⁸ Az orvos végzettségű író élete jelentős részét Dalmáciában és Patagóniában élte le, de fiatalkorában több „hazai” novellát is írt. Közigazgatás szempontjából főleg a *Dies irae* nagy novellája érdekes, amely az 1874-es kolerajárvány idején játszódik, és viszonylag plasztikusan leírja nemcsak a betegség tüneteit, hanem a kiépülő egészségügyi igazgatás intézkedéseit is.

A magyar megyei közigazgatási apparátuson belül játszódnó legérdekesebb szlovák realista kisregényt Ladislav Nádaši Jégé (1866–1940) írta meg. A Jégé írói álnév volt.²⁹ A Nádaszi név sem a régi családi név volt, mert azt az író édesapja, Anton Odrobiňák alsókubini ügyvéd és polgármester vette fel magyarosítási céllal. Ettől függetlenül a fiát szlovák szellemben nevelte, és Prágába küldte orvosnak tanulni. Jégé volt az egyik legolvasottabb és legtöbb idegen nyelvet beszélő korabeli szlovák realista író, aki élete döntő részét a szülővárosában élte le. 1891-től körzeti, majd járási orvos volt. Az új csehszlovák állam megalapítása után pedig Árvában megyei orvos. Az első műveit az 1880–90-es években írta, aztán majdnem húsz évig hallgatott, hogy 1918 után nagy energiával újból hódoljon az irodalomnak.

Legtöbb fontos és maradandó művét ekkor írta meg, köztük az *Életút (Cesta životom)* című kisregényét is, amely 1930-ban jelent meg. A főhőse a szlovák kisiparos családból származó Jozef Svoreň volt, aki később Szvorényi Józsefre magyarosította a nevét. A kis vármegye székhelyén született főhős apja nagyon szegény körülmények közül érkezett, és mindenképpen könnyebb életre vágyott. Pesten lett szabó, és amikor hazatért, már volt pesti úriszabóként és magyarként próbált boldogulni a megyeszékhelyen. Miután feleségül vette az alispán szakácsnőjét, ez nagyjából sikerült is neki, és taníttatni tudta a fiát. Az utóbbi a jobb élet lehetőségét a hivatali karrierben látta meg. A szabómester még hezitált a két nemzetiség között, a fia viszont rájött arra, hogy nemzetiség túl nagy luxus egy szegény ember számára. Nehezen ugyan, de elvégezte a jogot és diurnistaként³⁰ helyezkedett el a vármegyei közigazgatásban. Sok erkölcstelen kompromisszum árán ugyan, de karriert is tudott csinálni. Egyebek mellett magára kellett vállalni a főispán törvénytelen gyermekét és eldobott szeretőjét.

²⁷ Svetozár Hurban Vajanský: *Koreň a výhonky*. I. Bratislava, AVKL, 1962. 129–130.

²⁸ Mikula et al. (2005): i. m. 322–325.

²⁹ Mikula et al. (2005): i. m. 254–256.

³⁰ *Diurnista* – latin: *diurnus* (napidíjas köztisztviselő, írnok).

Jégé keveset írt magáról a hivatali munkáról, annál több teret szentelt a vármegyei hivatalnoki kar társadalmi helyzetének, belső viszonyainak, intrikáinak, a magyarországi vidéki karrierépítés különböző módozatainak és erkölcsi dilemmáinak leírására. Sokat foglalkozott a dzsentroid kisnemesség kritizálásával, a pánszlávizmus elleni harc kifigurázásával és az egyszerű kiszolgáltatott emberek nemzetiségi és szociális dilemmáival. Az egész regény tulajdonképpen egy tehetséges és ambiciózus, elmagyarosodott, majd az első világháború végén visszaszlovákosodott renegát karriertörténete, egyébként pedig érdekes korrajz. Itt sem hiányzik a megyei tisztviselői választások ábrázolása és a virilizmus gyakorlati működésének részletes bemutatása.

A regény realiztikusan bemutatta az első világháború utáni éveket és a háború végi összeomlást is. Szkeptikus módon ábrázolta a régi hivatalnokok útkeresését az új világban. Még az új csehszlovák közigazgatás nehézkes kiépítésére is kitért. A karrierista főhősnek – sokakkal ellentétben – ugyanis a szlovák gyökerei újralfedezése után végül sikerült átigazolni az új csehszlovák állam szolgálatába, hiszen annak is szüksége volt az úgy-ahogy képzett adminisztrátorokra. Sőt, az új demokratikus köztársaságban még nagyobb karrierlehetőségek vártak a szegény szabócsaládból származó hivatalnokra, mint a köznemesi dominanciájú régi Magyarországon. Ennek ellenére az ismét Svoreň névre hallgató főhős nem kedvelte az idegen cseheket és némi nosztalgiát érzett a régi magyar hivatalnokvilág iránt. A regény utolsó mondata sokatmondó: „Egyszer hiába, cseheknek nincsen úri modora. Olyanok voltunk, amilyenek, de mégis urak voltunk akkoriban.”³¹

Végül érintőlegesen az egyik legkésőbbi szlovák realista regény is foglalkozott a magyarországi közigazgatás bemutatásával, bár a szerzője messziről sem ismerte azt olyan bensőségesen, mint az évtizedeken át járási tisztiorvosként szolgáló Jégé. Martin Rázus (1888–1937) evangélikus lelkész és későbbi szlovák autonomista politikus *Kocsmáros király* (*Krčmársky král*) című regényéről volt szó, amely 1935-ben kvázi lezárta a szlovák irodalmi realizmus fél évszázadát. A regény két pálinkafőző és kocsmáros üzleti kör koncesszióért folytatott vetélkedését mutatja be. Egyik oldalon a lefizetett magyar főispán, Galassy gróf által is támogatott szlovák Gáblik család állt, a másikon az ügyvédek által támogatott zsidó konkurenseik, akiket azonban a felső-garamvölgyi vidéken addig sikerült kiszorítani ebből a jövedelmező üzletből. Bár a mű elsőre antiszemitának tűnik, ez nincs teljesen így, hiszen a szlovák „hősök” semmivel sem jobbak, mint a zsidó konkurenseik. A küzdelem sok szinten zajlott, a kisvárosi ügyvédi irodáktól kezdve a megyei hivatalnoki apparátusokon keresztül egészen a fővárosi (azaz budapesti) minisztériumokig és művészi szalonokig. A részletesebb közigazgatás-leírások azonban hiányoztak a regényből.

³¹ Ladislav Jégé Nádas: *Cesta životom*.

A felvázolt rövid és nem teljes körű ismertetés is jelzi, milyen súlyt fektetett a korabeli szlovák szépirodalom a magyar(országi) közigazgatás és főleg a megyei tisztújítások bemutatására. Mindez szorosan összefüggött a korrupt megyei viszonyok és a nemzetiségi törekvések letörésének ábrázolásával is. Markáns szerephez jutott itt az öröklött igazságtalan társadalmi viszonyok és a dzsentroid viselkedésminták ostromozása. Bár a szlovák realista írók a magyar közigazgatást alapvetően ellenséges tényezőként ábrázolták, azt sem titkolták el, hogy az mindig tele volt szlovák karrierista renegátokkal is, akik a dzsentri főnökeikhez hasonlóan urizálni akartak. Sőt, a két világháború közötti, elvben demokratikusabb csehszlovák korszak perspektívájából itt-ott még némi nosztalgia is érződött egyesekben a régi letűnt hivatalnokvilág után. Természetesen nem annak nemzetiségellenes és korrupt jellege, hanem sokkal inkább a régi úrias életstílusa miatt. Tény viszont, hogy az ismertetett művek hosszabb távon meglehetősen negatív képet alakítottak ki a szlovák olvasókban a régi magyar közigazgatásról. Igaz, a korabeli magyar irodalom sem volt sokkal kíméletesebb az akkori közigazgatással szemben, de ez már egy másik téma.

Irodalomjegyzék

- Bajza, Jozef Ignác: *Príbodý a skúsenosti mládenca Reného*. Online: <https://bit.ly/3gSrEOt>
- Francisci-Rimavský, Ján: *Vlastný životopis*. Online: <https://bit.ly/3tfnOBO>
- Hurban Vajanský, Ján: *Suchá ratolesť*. Bratislava, Tatran, 1976. 15.
- Hurban Vajanský, Svetozár: *Koreň a výhonky*. I. Bratislava, AVKL, 1962.
- Jégé Nádas, Ladislav: *Cesta životom*. Online: <https://bit.ly/3tbe5fD>
- Kalinčiak, Ján: *Restauráció*. Bratislava, Csehszlovákiai Magyar Könyvkiadó, 1953.
- Majtán, Milan: Az Uhor és a Maďar szó a régi szlovák nyelvben. In Ábrahám Barna (szerk.): *Magyar–szlovák terminológiai kérdések*. Piliscsaba–Esztergom, PPKE BTK, 2008. 43–49.
- Mikula, Valér – Helena Májeková – Marcela Mikulová: *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava, Ústav slovenskej literatúry SAV – Kalligram, 2005. 57–59.
- Mináč, Vladimír et al. (szerk.): *Slovenský biografický slovník. I. (A–D)*. Martin, Matica slovenská, 1986.
- Mináč, Vladimír et al. (szerk.): *Slovenský biografický slovník. II. (E–J)*. Martin, Matica slovenská, 1987.
- Rácz Kálmán: *A pánszlávizmus története*. Budapest, Lucidus, [1941] 2000.
- Szelestei N. László: Hungarus – Hungaricus / Magyarországi – magyar. Közös múltunk és a magyar nyelv. In Ábrahám Barna (szerk.): *Magyar–szlovák terminológiai kérdések*. Piliscsaba–Esztergom, PPKE BTK, 2008. 50–54.